

**JINOYAT HUQUQI VA KIBERXAVFSIZLIK:
RAQAMLI MUHITDA JINOIY JAVOBGARLIK VA HUQUQIY TARTIBGA
SOLISHNING ZAMONAVIY MUAMMOLARI**

*Toshkent Davlat Yuridik Universiteti huzuridagi
Samarqand viloyat akademik litseyi, 203-guruh talabasi*

Abduraxmonov Bekzod

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotga o'tish sharoitida kiberjinoiyatlarning tabiatini belgilash, ularni jinoyat qonunchiligi doirasida tasniflanishi va O'zbekistonda kiberxavfsizlikni huquqiy jihatdan ta'minlashning dolzarb muammolari tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 278–279-moddalari hamda 2022 yilda qabul qilingan «Kiberxavfsizlik to'g'risida»gi qonun negizida jinoiy javobgarlikning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishi ko'rib chiqilgan.¹ Tadqiqot ko'rsatdiki, mamlakatda 2019–2023 yillar davomida qayd etilgan kiberjinoiyatlar soni yillik o'rtacha 34,7 foizga o'sib borgan, ammo sudga uzatilgan ishlarning faqat 41 foizi hukm bilan yakunlangan — bu ko'rsatkich huquqiy mexanizmlarning hali yetarli darajada takomillashmaginini bildiradi.² Muallif kiberjinoiyatlarni an'anaviy jinoyat huquqi kategoriyalariga to'liq sig'dirib bo'lmasligini asoslab, alohida tarkibli kiberjinoiyat normalarini kodeksga kiritish zarurligini ilmiy jihatdan isbotlashga intiladi. Maqola O'zbekiston jinoyat qonunchiligini isloh qilish jarayoniga ilmiy hissa sifatida, amaliyotchi huquqshunoslar va qonunchilik sohasidagi mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: kiberjinoiyat, kiberxavfsizlik, jinoyat huquqi, raqamli delikt, kiberhujum, shaxsiy ma'lumotlar, jinoyat tarkibi, jinoiy javobgarlik, axborot xavfsizligi, raqamli iz.

I. KIRISH

Texnologik taraqqiyot nafaqat inson hayotini o'zgartirib, balki jinoyatning ham yangi shakllarini vujudga keltirdi. Bir vaqtlar faqat «ilmiy fantastika» sahifalarida tasvirlanadigan kiberjinoyatlar bugun real hayotda davlatlar, korxonalar va oddiy fuqarolarga ulkan zarar yetkazmoqda. Bu holat jinoyat huquqi oldiga yangi va o'ta jiddiy vazifani qo'ydi: raqamli muhitda amalga oshiriladigan qilmishlarni an'anaviy jinoyat huquqi kategoriyalari bilan qamrab olish yoki ularga nisbatan butunlay yangi normativ yondashuv ishlab chiqish.

O'zbekiston uchun bu muammo o'ziga xos dolzarbligi bilan ajralib turadi. Mamlakatda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha milliy strategiya faol amalga oshirilayotgan bir sharoitda kiberxavfsizlik sohasidagi huquqiy baza orqada qolmoqda. Profesor D.A. Fattoyevning 2022 yilgi tadqiqotida ta'kidlanganidek, O'zbekiston Jinoyat kodeksida kiberjinoiyatlarga oid normalar sochilib yotgan holda, yaxlit tartibga soluvchi mexanizm hali shakllanmagan.³ Bundan tashqari, Ichki ishlar vazirligi kiberjinoyatchilik bo'limi ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda qayd etilgan kiberjinoiyatlarning 58 foizi amaldagi qonunchilikda o'z huquqiy tavsifini topmaganligidan sudlarda daliliy bazani shakllantirishda jiddiy qiyinchiliklar yuzaga kelgan.⁴

Maqolaning maqsadi — jinoyat huquqi va kiberxavfsizlik kesishmasida paydo bo'lgan normativ bo'shliqlarni aniqlash, kiberjinoiyatlarning huquqiy tabiatini tahlil qilish va O'zbekiston jinoyat qonunchiligini zamonaviy tahdidlarga moslashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

II. METODOLOGIYA

Tadqiqot uch asosiy metodologik usulga tayanadi. **Birinchi usul** — huquqiy-taqqoslama tahlil: O'zbekiston Jinoyat kodeksining kiberjinoiyatlarga oid moddalari, «Kiberxavfsizlik to'g'risida»gi qonun (2022) va «Axborot to'g'risida»gi qonun (2003, 2023 yilgi yangi tahrir) bir-biri bilan va xalqaro standartlar, jumladan Budapesht konvensiyasi normalari bilan qiyoslab o'rganildi.⁵ **Ikkinchi usul** — miqdoriy tahlil: O'zbekiston Bosh prokuratura va IIV kiberjinoiyatchilik bo'limi tomonidan 2019–2023 yillar uchun taqdim etilgan statistik ma'lumotlar qayta ishlandi. **Uchinchi usul** — normativ talqin: amaldagi qonunchilik normalarining sudlar tomonidan qo'llanilish amaliyoti 150 dan ortiq sud qarori asosida tahlil qilindi.⁶

III. NATIJALAR VA MUHOKAMA

3.1. Kiberjinoiyatlarning huquqiy tabiati va tasnifi

Kiberjinoiyat tushunchasini qonunchilikda aniq belgilash uzoq vaqtdan beri munozarali masala bo'lib kelgan. Huquqshunoslik adabiyotida bu tushunchaga ikki yondashuv mavjud: tor ma'noda — faqat kompyuter tizimlariga, tarmoqlarga yoki ma'lumotlarga bevosita yo'naltirilgan qilmishlar; keng ma'noda esa — texnologik vositalar yordamida amalga oshirilgan barcha jinoiy harakatlar.⁷ O'zbekiston qonunchiligida hanuz aniq ta'rif yo'q — «Kiberxavfsizlik to'g'risida»gi qonun (2022) kiberxavfsizlikni belgilaydi, lekin kiberjinoiyat tushunchasini shakllantirishni jinoyat kodeksiga qoldirgan.

Huquqshunos olimi Z.R. Abdullayevaning 2023 yilgi tadqiqoti kiberjinoiyatlarni to'rt guruhga ajratishni taklif qiladi: (1) kompyuter ma'lumotlariga ruxsatsiz kirish; (2) kiberfirribgarlik va moliyaviy kiberjinoiyatlar; (3) shaxsga qaratilgan kiberjinoiyatlar — kiberxo'rlash, kibertahdid; (4) kritik infratuzilmaga kiberhujumlar.⁸ Bu tasnif O'zbekiston Jinoyat kodeksidagi mavjud normalar bilan

qiyoslanganida, 4-guruh — kritik infratuzilmaga hujumlar — uchun maxsus jinoyat tarkibining umuman ko'zda tutilmaganligi aniqlanadi, bu esa jiddiy huquqiy bo'shliq hisoblanadi.

3.2. Kiberjinoiyatlar statistikasi: o'sish dinamikasi va huquqiy samaradorlik

Quyidagi jadval O'zbekistonda 2019–2023 yillar oralig'ida qayd etilgan kiberjinoiyatlar soni va ular bo'yicha sudlanganlar ulushini ifodalaydi:

Yil	Qayd etilgan kiberjinoiyatlar	O'sish sur'ati (%)	Sudga uzatilgan ish	Hukm bilan yakunlangan (%)
2019	1 243	—	612	38,2
2020	1 871	+50,5	847	39,7
2021	2 534	+35,4	1 102	40,2
2022	3 418	+34,9	1 437	40,9
2023	4 602	+34,6	1 887	41,0

1-jadval. 2019–2023 yillarda O'zbekistonda kiberjinoiyatlar dinamikasi

Jadval ma'lumotlari kiberjinoiyatlar sonining keskin o'sishini — besh yil ichida deyarli 3,7 baravar ko'payishini — ko'rsatsa-da, hukm bilan yakunlangan ishlar ulushi 38 foizdan 41 foizga atigi 3 foizlik o'sish bilan cheklangan. Bu tafovut huquqiy mexanizmning rivojlanish sur'ati kiberjinoiyatchilik o'sish dinamikasidan sezilarli darajada orqada qolayotganini tasdiqlaydigan asosiy empirik dalil hisoblanadi.

3.3. Amaldagi qonunchilikdagi bo'shliqlar va tavsiyalar

O'zbekiston Jinoyat kodeksini kiberjinoiyatlar nuqtai nazaridan tahlil qilish kamida uchta muhim normativ bo'shliqni ko'rsatadi. *Birinchidan*, kodeksda «kompyuter ma'lumotlariga ruxsatsiz kirish» (278-modda) va «zararli dastur tarqatish» (279-modda) alohida moddalar sifatida ko'zda tutilgan bo'lsa-da, kiberfirribgarlik, kibermaxfilik buzilishi va kiberxo'rlash uchun alohida moddalar mavjud emas — bu harakatlar eski normalar asosida tavsiflanmoqda.⁹ Huquqshunos olim S.N. Nazarovning fikricha, bu hol ayrim jinoiy harakatlarni umuman tartibga solmasdan qoldirmoqda.

Ikkinchidan, Raqamli O'zbekiston — 2030 strategiyasi doirasida kritik axborot infratuzilmasiga kiberhujumlar ehtimoli sezilarli darajada ortib bormoqda, ammo bunday qilmishlar uchun maxsus jinoiy javobgarlik belgilanmagan.¹⁰ Bu holatda mudofaa mumkin bo'lgan huquqiy vositalar shunchalik kamki, amaliyotchilar ko'pincha jinoiy tashkilotchilik yoki sabotaj kabi umumiy normalardan foydalanishga majbur bo'lmoqda. *Uchinchidan*, raqamli iz va elektron dalillarni jinoiy protsessda qonuniy dalil sifatida qabul qilish tartibi hali qonunchilikda yetarlicha tartibga solinmagan. Abdullayeva Z.R.ning tadqiqotida ta'kidlanishicha, 2022–2023 yillarda ko'rilgan kiberjinoiyat ishlarining 29 foizida sudlar elektron dalillarni texnik asossiz qabul qilmay, ishlar yopilgan.¹¹

IV. XULOSA

Jinoyat huquqi va kiberxavfsizlik kesishmasidagi huquqiy tartibga solish O'zbekiston uchun nafaqat qonunchilik texnikasi masalasi, balki davlat xavfsizligi va fuqarolar huquqlari himoyasining strategik muammosidir. Olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kiberjinoiyatlar hajmi har yili keskin o'sib borayotgan bir sharoitda huquqiy mexanizmning samaradorligi past bo'lib qolmoqda. Ayni shu tafovut —

jinoyatning o'sishi va javobgarlikning sust ishlashi o'rtasidagi farq — islohotning zarurligini eng ishonchli tarzda isbotlaydigan dalildir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra uchta aniq tavsiya ilgari suriladi: (1) Jinoyat kodeksiga «Kiberjinoyatlar» deb nomlanuvchi alohida bob kiritilsin va unda kiberfirribgarlik, kiberxo'rlash, shaxsiy ma'lumotlarni ruxsatsiz tarqatish hamda kritik infratuzilmaga kiberhujum uchun mustaqil jinoyat tarkiblari belgilansin; (2) elektron dalillarni jinoiy ish bo'yicha sudlarda qabul qilish va baholash tartibi alohida protsessual me'yorlar bilan tartibga solinsin; (3) Bosh prokuratura huzurida ixtisoslashgan kiberjinoyat prokurorlari instituti tashkil etilsin va ular muntazam malaka oshirib tursun. Ushbu tavsiyalar amalga oshirilsa, kiberjinoyatlar bo'yicha hukm ulushi yaqin uch yil ichida kamida 60–65 foizga yetkazilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi «Kiberxavfsizlik to'g'risida»gi Qonuni. 2022 yil 15 aprel.
// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlar bazasi. — lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Kiberjinoyatchilik bo'limi. Yillik hisobot: 2023. — Toshkent, 2024. — 38-bet.
3. Fattoyev D.A. Kiberjinoyatlar va O'zbekiston jinoyat qonunchiligi: muvofiqlik muammolari. // Huquq va jamiyat. — 2022. — №4. — 54–63-betlar.
4. O'zbekiston Respublikasi IIV Kiberjinoyatchilik bo'limi. Operativ statistik ma'lumot: 2023 yil. — Toshkent, 2024. — 12-bet.
5. Budapesht konvensiyasi — Kiberjinoyatchilik to'g'risidagi Yevropa Kengashi konvensiyasi. 2001 yil 23 noyabr. ETS No. 185.
6. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuratura. Kiberjinoyatlar bo'yicha sud amaliyoti tahlili: 2019–2023. — Toshkent, 2024. — 71-bet.

7. Nazarov S.N. Kiberjinoiyat tushunchasini huquqiy belgilashning metodologik asoslari. // Toshkent davlat yuridik universiteti axborotnomasi. — 2021. — №2. — 29–37-betlar.
8. Abdullayeva Z.R. Kiberjinoiyatlarning jinoyat-huquqiy tasnifi: O'zbekiston tajribasi va xalqaro standartlar. — Toshkent: Adolat, 2023. — 89-bet.
9. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. 278–279-moddalar. 1994 yil 22 sentyabr (2024 yilgi tahrir). // lex.uz.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risidagi farmoni. 2020 yil 5 oktyabr. PF-6079-son.
11. Abdullayeva Z.R. Elektron dalillarning jinoyat prosessida maqomi: amaliyot va muammolar. // O'zbekiston yuridik jurnali. — 2023. — №3. — 44–52-betlar.